

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה יד – הרבה נוספת

כל היכול להציל ולא הציל, עובר על: "לא תעמוד על דם רעך". וכן הרואה את חבירו טובע בים, או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל; או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חבירו והודיעו; או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חבירו ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על "לא תעמוד על דם רעך".⁷

מסכת דרך ארץ פרק היוצא הלכה יג – לשון הרע מביא לשפיכות דמים

רבי יצחק אומר האוכל קורצין הרי זה משופכי דמים, שנאמר: "לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך".⁸

פירוש ריב"א ויקרא פרק יט טז – אין רכילות בהצלה

ולא תעמוד על דם רעך – יש מפרשים: לא תלך רכיל בעמך – אף על פי שהזהרתך על לשון הרע, לא תעמוד על דם רעך. שאם אמר לך אדם אחר שיהרגנו, אל תעמוד עד שתודיע לו. עוד יש מפרשים: לא תלך רכיל, כדי שלא תעמוד על דם רעך, כשתאמר לאדם: פלוני הוציא עליך שם רע. שמא יקום עליו ויהרגנו.⁹

ספרי דברים פרשת ראה פסקא פט – לא בכל מקרה

"לא תאבה לו",¹⁰ מכלל שנאמר: "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט יח)¹¹ יכול אתה אוהב לזה? תלמוד לומר: "לא תאבה לו". ... "ולא תחוס עינך עליו", מכלל שנאמר: "לא תעמד על דם רעך" (ויקרא יט טז), יכול אי אתה רשוי לעמוד על דמו של זה? תלמוד לומר: "ולא תחוס עינך עליו". "ולא תחמול" – לא תלמד עליו זכות.¹²

אבל אם נחזור לפשט לשון הספרא (תורת כהנים), נראה ששלושת ההלכות האלה, שהם סוגים שונים של הצלה, עזרה לזולת ואי עמידה מנגד, נלמדות מהפסוק: "לא תעמוד על דם רעך". וכך משמע גם בספרי המצוות וההלכה שמצטטים את הספרא כלשונו. ראה ספר המצוות לרמב"ם מצווה לא תעשה רצ"ז, ספר יראים סימן קצו, ספר מצוות קטן מצוה עח, ספר החינוך מצווה רלז. ראה גם פירוש רשב"ם לפסוק שלנו: "לא תעמוד על דם רעך – לא תעמוד מנגד, אלא ניתן להצילו בנפשו של רודף". בלי צורך בחיזוקים מפסוקים אחרים. יש כאן דוגמא מעניינת של האופן שבו האמוראים דורשים ומפתחים מדרש תנאים דוגמת ספרא, והאופן בו מפרשי המצוות והראשונים מתייחסים למדרש ולגמרא (וחוזרים במובן מסוים למדרש ההלכה הבסיסי).

⁷ הרמב"ם ממשיך את דברי הספרא וכולל אותם בהלכות רוצח ושמירת הנפש, שהם שני צדדים של אותה מטבע. אך נראה שהוא מרחיב את הדרישה להוצאה כספית, ולא רק הצלה בפעולה אישית, גם למי שיכול לפייס אדם אלים בממון או במילים, על מנת להסיר סכנה מחברו וכמו כן את החובה למסור מידע חיוני לחברו. לעומת דברים אלה, ראה דברי הרמב"ם בפרק ד מהלכות רוצח ושמירת נפש לגבי הפטור (החובה שלא) להציל גוים, מינים ועובדי עבירה ש'עומדים ברשעים', עד כדי מניעת הצלתם ואף גרוע מכך. מקרים בהם אין "לא תעמוד על דם רעך". הדברים שם קשים מאד לאוזן של בני ימינו ומעניין לבדוק אם סמכות דתית כלשהיא, בימינו, התייחסה להם.

⁸ לפני שאנחנו מפליגים למשמעויות נוספות, לגדרי מצווה נוספים הכלולים בציווי "לא תעמוד על דם רעך", הרי לנו בפסוק עצמו שרכילות, מלשינות ולשון הרע (קורצא או קורצין בארמית, ראה הסיפור על קמצא ובר קמצא, גמרא גיטין נו ע"א) הם בבחינת עמידה על דם רעך במובן הפשוט ביותר. כך מצאנו גם במשנת רבי אליעזר פרשה ט: "האומר לשון הרע על חברו הרי זה כאילו הורגו, שנאמר: לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך. הקיש הכתוב הולכי רכיל לשופכי דמים". ובזוהר – האדרא זוטא כך ג (דברים) פרשת האזינו: "לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך אני יי' – מאן דעבר על האי רישא דקרא כאילו עבר על כלא" (מי שעבר על ראש הפסוק עבר על כולו). ופירוש אברבנאל לדברים כה יא: "זהו שאמר שם לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך, להגיד שיקרא רוצח הרכיל המסבב את הרציחה והמות בין האחים". ראה גם פירוש חזקוני לפסוק אשר כורך את שני חלקי הפסוק למצווה אחת: "לא תלך רכיל, לא תעמוד – אילו נאמר ולא תעמוד בו" הייתי אומר שתי מצוות הן, עכשיו שכתוב לא בלא ו"ו, על כרחין (כרחנן) שניהם מצוה אחת; אף שברור שמוני המצוות מנו אותם כשני ציוויים ולא כאחד. רבים אחרים הולכים בדרך זו של הקשר ההדוק בין רכילות ושפיכות דמים, כמו בעל הטורים, מחזור ויטרי, ספר מצוות גדול ועוד. וכבר כינו חז"ל את לשון הרע בשם "שלישי" משום שהוא הורג שלושה: "האומר, המקבל וזה שנאמר עליו" (ירושלמי פאה א א, ויקרא רבה כו ב).

⁹ שני צדדים למטבע ושתי דרכים לקריאת הפסוק: הראשון, ככלל אל תדבר לשון הרע, אבל במקרה של עמידה על הדם (במשמעות של חשש לחיי אדם), אתה חייב להזהיר את חברך שמישהו מתכוון להרע לו. בין שני חלקי הפסוק יש לשים את המילה "אבל". ככלל, אל תלך רכיל, אבל במקרה של סכנה לחברך, לא תוכל לעמוד מנגד ("ולהתחסד" אני לא מדבר לשון הרע). זה עוד סוג של הצלה שכבר ראינו ברמב"ם לעיל. ראה דבריו הנחרצים של אור החיים בפירושו לפסוק שלנו: "לא תעמוד וגו'. לצד שציווה על הרכילות, התנה בו שלא יעמוד על דם רעך. שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח, חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות. הא למדת שאם לא גילה אוזן חבירו והרגוהו בטל אזהרת לא תעמוד על דם רעך". הצד השני של המטבע, שגם אותו כבר ראינו לעיל, הוא: אל תדבר לשון הרע כי היא כמו עמידה על הדם. יש כאן גבול דק מאד ויש ללכת בזהירות רבה בין שתי קריאות אלה של הפסוק. מתי זו רכילות ולשון הרע ומתי זו הצלה. דברים דומים מצויים בפסוק אחר בפרשתנו: "לא תשגא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" – תוכיח כדי שלא יחטא ותיזהר לא להוכיח מעבר למידה הראויה והמעשית. ראה דברינו [הוכח תוכיח את עמיתך](#) בפרשה זו. והדברים נכונים גם לפסוקים רבים אחרים בפרשה זו. ראה שוב הערה 1 על הלשון המיוחדת של פרק יט בפרשתנו.

¹⁰ דין מסית ומדיח לעבודה זרה, דברים יג ט: "לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו".

¹¹ פסוק כמעט צמוד לפסוק שלנו: "לא תתקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'". וכבר הזכרנו אותו בהערה 1 לעיל וראינו אותו במדרש ויקרא רבה לעיל שהוא כנגד הדיבור: "לא תחמוד".

¹² והובאו הדברים כלשונם וככתבם ברמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ה הלכה ד, ראה שם. כפי שלאיסור "לא תלך רכיל" יש מגבלות וסייגים, ויש מקרים בהם צריך "לרכל" ולהעביר את המידע (הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש לעיל), כך גם לגבי "לא תעמוד

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ח הלכה י – מצוות פדיון שבויים

פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן. ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים, שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות. והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, וביטל מצוות פתח תפתח את ירך לו, ומצוות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו. ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים.¹³

רמב"ן דברים פרק כב פסוקים ח-ט – מצוות מעקה

ועשית מעקה - מצוות המעקה מחודשת, או מבוארת מלא תעמוד על דם רעך (ויקרא יט טז).¹⁴

משיבת נפש ויקרא פרק יא פסוק ב – שיתוף ידע¹⁵

ומאשר אנחנו רואים, שנאמר: "והלכת בדרכיו" - מה הוא מבקר חולים אף אתה עשה כן,¹⁶ אם כן, חייב כל רופא וכל היודע ענין מהרפואות שלא להסתיר אותו בפני חבירו, ואדרבה חייב לפרסם ולדרוש ברבים. וכן התלמוד כתב כל הרפואות להודיע אותן לרבים. ויראה לי המסתיר רפואתו עובר על לא תעמוד על דם רעך. וכן אפילו בשאר מלאכות.¹⁷

על דם רעך". ריבוי הציוויים האנושיים בפרשתנו, אסור שיטעה אותנו, בבחינת: "אַל־תִּהְיֶה צְדִיק הַרְבֵּה וְאֶל־תִּתְחַפֵּס יוֹתֵר לְמַה תְּשׁוּמֶם" (קהלת ז טז). יש מקרים בהם לא קיימת מצוות עשה: "ואהבת לרעך כמוך" ולצידה גם לא מצוות לא-תעשה: "לא תעמוד על דם רעך". למי שמסית ומדיח ומבקש לפגוע במרקם חיי היחיד והחברה. למי שרוף במובן הרוחני והפיסי. למי שהפך מ"רעך" ל"עֵרֶךְ", כדברי שמואל לשאלו בחזיון בעלת האוב (שמואל א כח טז). ראה בהקשר זה את הדברים ששם המדרש בפי דוד בעת ששאל רודף אחריו והוא מתגנב אליו במערה כשהוא (שאלו) ישן ויכול היה להמיתו. ראה תחילה סיפור הדברים בשמואל א פרק כו. ואח"כ, דברי דוד במדרש תהלים (בובר) מזמור נו: "אמר דוד: ועתה ישמע נא אדוני המלך את דברי עבדו וגו', אשר נתנך ה' היום בידי במערה וכו'. משה אמר: אם במחלת ימצא הגנב והוכה ומת (שמות כב א). ואתה נמצאת עמי במערה, מן התורה מותר אתה ומותר דמך. וכן הוא אומר: לא תעמוד על דם רעך (ויקרא יט טז), אם בא אדם עליך להורגך ויכולת לו, אל תעמוד, ואל תאמר אתחייב אני בדמו, ואל תמלך בלבך, אלא הרגהו מיד. וכן המשל אומר: קדים קטליה עד לא יקטלך (הבא להורגך השכם להורגו)". ראה מדרש זה גם בילקוט שמעוני שמואל א רמז קלד. אלא שכאן הדברים פשוטים יותר. דוד טוען להגנה עצמית, ואם למדנו דין רודף מהציווי "לא תעמוד על דם רעך", בוודאי שאדם לא צריך להיות חסיד שוטה ולעמוד על דם עצמו ולהימנע מלפגוע במי שבא לפגוע בו. אדם גם לא צריך למסור את נפשו על מנת להציל את זולתו.

¹³ לאחר ההגבלות שראינו, אנחנו חוזרים לציווי "לא תעמוד על דם רעך" ולגדרי המצווה המרחיבים. כאן, בפדיון שבויים שבמקרים רבים הוא דיני נפשות ממש. ראה הסיפור בירושלמי הוריות ג ד ובאיכה רבה ד ד על העלם שר' יהושע פדה בשוק העבדים ברומא בממון רב. לא בכדי מצרף כאן הרמב"ם שלוש (ארבע?) מצוות לא תעשה ושלוש מצוות עשה ואת הפסוק במשלי כד יא: "הֲצֵל לְקָחִים לַפְּתָי וּמָטִים לְהִרְגֵי אִם־תִּחְשָׁוֶךְ". גם את "וחי אחיך עמך" שהוא הצד השני של "לא תעמוד על דם רעך". אבל גם כאן, אין אנו פטורים מראייה מורכבת ומדילמות קשות ביותר, כפי שחוינו להוותנו בימינו אנו. מתי פודים שבויים "בכל ממון שבעולם" (כפי שעשה ר' יהושע) ומתי "אין פודין את השבויין יותר על כדי דמיהם, מפני תיקון העולם" (כתובות נב ע"ב). מתי הציווי "לא תעמוד על דם רעך" מתמקד ביחיד או ביחידים, ומתי "השבוי" הוא הציבור כולו ו"לא תעמוד על דם רעך" מקבל משמעות הרבה יותר רחבה של דם אחרים ושל כלל הציבור. יש לעשות כל מאמץ לפדות שבוי משום "לא תעמוד על דם רעך" (ושאר הציוויים שהרמב"ם מונה), אבל אולי אין להיענות לדרישות יתר של השבויים וליצירת תקדימים משום "לא תעמוד על דם רעך" – של כלל הציבור. הדילמות הן כאמור קשות ביותר, בפרט במציאות המורכבת של ימינו. ראה מיכאל ויגודה, [עקרונות לניהול משא ומתן בפדיון שבויים](#) באתר משרד המשפטים.

¹⁴ שיטת רמב"ן היא לסווג את המצוות שנמנות בספר דברים למצוות מחודשות, שנזכרות לראשונה בספר זה, ומצוות מבוארות, שנזכרו כבר באחד מארבעת החומשים הקודמים ורק חוזרות ומתבררות בספר דברים. ראה הקדמתו לספר דברים, שם הוא מסביר עניין זה. מצוות מעקה, עליה הרחבנו לדון בדברינו [ועשית מעקה לגנב](#) בפרשת כי תצא, היא, לכאורה, מצווה מחודשת שנמנית לראשונה בספר דברים. אבל רמב"ן רואה אפשרות שהיא מצווה מבוארת המרחיבה ומבארת את הציווי: "לא תעמוד על דם רעך" שנזכר כבר בפרשתנו. המילה "דמים" הנזכרת במצוות מעקה: "כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֵדֶשׁ וְעִשִׂית מַעֲקָה לְגַגְךָ וְלֹא־תִשִׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ כִּי פֶלֶא הַזֶּפֶל מִמֶּנּוּ", וודאי יכולה לסייע בקישור זה. אם אכן זו מצווה מבוארת, יש כאן מתן משמעות מחודשת לציווי "לא תעמוד על דם רעך" של ספר ויקרא, וסמך מהמקרא עצמו לפירושים המרחיבים את משמעות הציווי הזה. "לא תעמוד על דם רעך" של ספר ויקרא מרחיב את "לא תרצח" של ספר שמות, בא ספר דברים ומרחיב עוד במצוות מעקה. מערכת כבישים מתוקנת, חוקי התעבורה, בטיחות בעבודה, שמירה על כללי בריאות ותברואה ועוד ועוד, כולם הם בגדר מצוות מעקה שבסיסה הוא הציווי לא תעמוד על דם, שבסיסו הוא הדיבר לא תרצח! וכל זה מתקשר כמובן עם הציווי [ונשמרתם מאד לנפשותיכם](#) – דברינו בפרשת ואתחנן.

¹⁵ רבי יוחנן ב"ר אהרן לוריא, מאה 15, אלזס שבגבול צרפת-גרמניה.

¹⁶ ראה הדרשה שהוא מכוון אליה בגמרא סוטה יד ע"א על הפסוק בדברים יג ה: "אחרי ה' אלהיכם תלכו".

¹⁷ החיבור בין מקצוע הרפואה וחובות הרופא (וענייני בריאות בכלל) והציווי "לא תעמוד על דם רעך" מופיע לא מעט בספרות ימי הביניים והשו"ת וגם זו הרחבה משמעותית שניתן לקחת אותה הלאה בפרט בימינו. ראה ספר חסידים (מרגליות) סימן תרעג שמוזכר אדם חולה לא לסכן אחרים, למשל בכניסה למרחץ ציבורי. ראה תוספות הרא"ש ברכות ס ע"א ששואל על דרשת חז"ל: "ורפוא ירפא - מכאן שניתנה רשות לרופא לרפואות", הרי פשיטא שרופא צריך לרפא משום "לא תעמוד על דם רעך"! (וניתנו על כך תשובות מעניינות שלא נוכל לפרטן כאן). גם בעת המודרנית נדרשו בעלי שו"ת לנושא, כגון בשאלה מתי הרופא חייב לתת מידע לחולה או אפילו לאדם אחר שקשור לעניין (כמו בעסקי שידוכין!) ואם לא ייתן, הוא עובר על "לא תעמוד על דם רעך" (פירוש חשוקי חמד לש"ס, שו"ת ציצן אליעזר ועוד). אבל מה שמשיבת נפש מדבר הוא בחובה המקצועית של הרופאים להעמיק בידע הרפואה ולחלוק אותו עם עמיתיהם! לפתח ולקדם כל העת את הידע והמחקר הרפואי! ומכאן גם "לשאר מלאכות" ותחומי ידע אחרים שיש בהם משום שמירה על חיי אדם ואיכותם, ואין לדבר סוף. נראה שכאן הגענו להרחבה הגדולה והמשמעותית ביותר של הציווי "לא תעמוד על דם רעך". מצווה שהיא חובת הציבור בכללותו ולא רק חובת היחיד. ואנו נזכרים בדיון על ספר הרפואות

שבת שלום
מחלקי המים

שגנו חזקיהו (מסכת פסחים פרק ד משנה ט) ובמחלוקת הגדולה בין רש"י ורמב"ם מדוע גנזו אותו. ראה דברינו [ורפוא ירפא](#) בפרשת משפטים. דברים נמרצים אלה של משיבת נפש, בדבר החובה לשכלל ולפתח כל העת את "ספר הרפואות" ולחלוק את הידע הרפואי, ומי שלא עושה זאת עובר על "לא תעמוד על דם רעך", הם ניצחון ברור של שיטת הרמב"ם והכרת ההלכה היהודית בהתפתחות המדינה של עולם הרפואה.